

Openingscollege Baptist House 4 september 2020
Henk Bakker

Welkom in de Goede Herder Kerk, bij het openingscollege van het Baptisten Seminarium, studiejaar 2020/2021.

Ik wil met u nadenken over een kernpunt van ons geloof, namelijk de wijze waarop wij ons geloof in Jezus Christus ter sprake brengen en vooral hoe dit spreken zich verhoudt tot de wereld om ons heen, een wereld die in beweging is en onzekere tijden beleeft.

Het is zeer nodig om niet alleen ons geloof in Christus in belijdenissen vervat te hebben, maar die ook ter sprake te kunnen brengen en Jezus voluit te verkondigen. Het is een tijd van geopolitieke veranderingen, met onzekerheden die ontregelen en destabiliseren, zowel maatschappelijk als economisch, en mensen lijken daardoor kwetsbaarder dan ooit. Tegelijk hebben onze tijden, als het om de gevoelde onzekerheid van mensen en volken gaat, veel weg van de Hellenistische tijden kort vóór en ná Christus, waar culturen voortdurend onder druk kwamen te staan en mensen en volken in hoog tempo vreemde culturen opgedrongen kregen. Heersende opvattingen, gewoonten, leefstijlen en bouwstijlen werden onder de voet gelopen door nieuwe, andere, vreemde. Zelfs de eigen taal werd overruled, met als gevolg dat grote groepen mensen onzeker en bang werden, onder een beklemmend gevoel van voortdurende vervreemding en paniek leefden. En dat niet voor korte tijd, maar voor tijden en generaties lang. Wie even dacht vat op de wereld te hebben, kon die zo weer kwijt zijn.

Het sluipende proces van toen, is nu omvattender en nog sneller, maar niet meer intens dan wat iemand in een Galilees dorp anno 30 AD in Israël beleefde. De ontwrichtende gevolgen van Herodes' Helleniseringspolitiek van toen, met een opgedrongen pluriformiteit en diversiteit, kroop alle vrome Joden onder de huid en in de geest. Hun wereld leek langzaam in te storten en de zuurstof om te denken en te handelen raakte op.

In mijn boek *Jezus. Reconstructie en revisie*, dat binnenkort verschijnt, ga ik dieper in op de wijze waarop vroege christenen binnen deze bange en boze repressieve context hun geloof in Jezus onder woorden brachten. Ik wil me nu beperken tot slechts enkele christologische gedachten in tijden van geopolitieke veranderingen.

‘Christologie in tijden van geopolitieke veranderingen’

Ik kies mijn insteek bewust in Handelingen 17:16-34, waar Paulus even in het centrum van de toenmalige oosterse wereld lijkt te staan en Christus voor het forum van die wereld wil verkondigen. Op zijn zogeheten tweede zendingsreis was hij door veranderingen en openbaringen van God in Europa terechtgekomen en was van zins om het evangelie ook in de kosmopolis Athene te brengen. Lukas, de auteur van het boek, besteedt er proportioneel gezien

flinke aandacht aan (proportionele selectie), zo'n twintig verzen. In heel het boek Handelingen spelen klinkende namen als de proconsul van Achaje Gallio (in het volgende hoofdstuk) en de procurator van Judea Felix in geopolitieke zin een voorname rol. Lukas wil daarmee laten zien dat het evangelie grote pretenties heeft en heel de wereld van toen wat te zeggen heeft. Als Paulus in Athene komt, heeft keizer Claudius de macht over de Mediterrane landen en breidt hij die macht verder uit richting Mesopotamië, het Rijn- en Donaugebied, Mauritanië en ook Brittannië.¹

Lukas' narratief (en daar bedoel ik geen verhaaltje mee, maar het gestileerd navertellen van geschiedenis) situeert Paulus' verkondiging in Athene op de Areopagus, op de Ariës Heuvel/Rots (*Areios pagos*), voor het forum van een groep filosofen, waaronder epicurische en stoïsche wijsgeren. De plek is dé gerichtplaats van Athene, beroemd vanwege mythische afrekeningen die daar zouden hebben plaatsgevonden. Als ergens eerlijk werd rechtgesproken, dan hier wel, zo dachten velen.²

Paulus had al hier en daar zijn boodschap laten vallen, maar wordt nu uitgenodigd om zijn evangelie aan de filosofen voor te leggen. Zij schatten in dat hij een praatjesmaker en betweter is (Gr. *spermatologos*) die net als veel anderen onzin verkoopt. Lukas raakt de kern als hij zegt dat zij 'voor niets anders tijd' hadden dan om 'iets nieuws te horen'. Het ging hen om nieuwlichterij (theorieën met 'nieuw licht' op de zaak) die meestal als zeepkistenwaarheden door hen werden neergesabeld. Vaak waren de nieuwlichters als sofisten te zien, als spitsvondige denkers en sprekers die hun ideeën met veel bravoure aan de man brengen, maar bij nader inzien geen theorie hebben en hun verhaal voortdurend bijstellen en van vraag naar vraag verfraaien en aanpassen, totdat er niets meer aan te passen is, omdat het hele idee in zichzelf vastloopt.

Vaak kwamen sofisten retorisch sterk over en hadden zij zich in de welsprekendheid geoefend. Retoren konden mensen 'overtuigen', daar lag vanouds de bedoeling van de kunst van de welsprekendheid (*techné rhetoriké*).³ Maar dat betekende ook dat sofisten met allerlei woordkunsten, ook de klank van woorden en zinnen, mensen konden overrompelen, overhalen en van alles konden laten geloven. Althans, zo laat Plato het zien in zijn bekende dialoog tussen Sokrates en een van de vaders van de retorica, Gorgias.

---

¹ Aurelius Victor, *Liber de caesaribus* 4,2 (*retenti fines seu dati imperio Romano; Mesopotamia per orientem, Rhenus Danubiusque ad septentrionem et a meridie Mauri accessere provinciis, demptis regibus post Iubam; caesaque Musulamiorum manus; simul ultima occasus, Britanniae partes contusae, quam solam adiit, Ostia profectus mari; nam cetera duces curavere*). Cf. Suetonius, *Vita Claudii*, en Dio Cassius, boek 61.

² Zie *Der Kleine Pauli*, 1. Band, cols. 524, 525.

³ Aristoteles, *Techné rhetoriké* 2,1: 'Rhetoric then may be defined as the faculty of discovering the possible means of persuasion in reference to any subject whatever', in J.H. Freese (transl.), *Aristotle: The 'Art' of Rhetoric* (LCL 22; Cambridge: Harvard University Press, 1982) 15.

Plato schrijft:⁴

‘[Sokrates] Al de hele tijd vraag ik, wat toch de kracht is van de retorica. Het lijkt wel iets bovennatuurlijks’

[Gorgias] ‘Als ge eens ten volle beseft, Sokrates, hoe zij als het ware alle krachten in zich heeft. Een sterk staaltje hiervan is het volgende: dikwijls ga ik mee met mijn broer of met andere doktoren naar een van hun patiënten die weigert een medicijn te gebruiken of zich niet wil laten opereren. En terwijl de dokter er niet in slaagt de patiënt te overreden, lukt mij dat wel, uitsluitend met de kennis van de retorica. Sterker nog, als er een redenaar en een dokter naar een of andere stad zouden komen en zij moesten in de volksvergadering of in een andere bijeenkomst met woorden wedijveren om de aanstelling als dokter, dan zou de dokter nergens zijn, maar degene die de macht over het woord heeft, zou gekozen worden, als hij dat wilde (...) Want er is geen onderwerp, waarover een redenaar niet overtuigender kan spreken in een volksvergadering dan welke vakman dan ook. Dat is de grote en bijzondere kracht van deze kunst.’

[Sokrates] ‘Gij beweert het vermogen te bezitten een redenaar te maken van iedereen die bij u in de leer wil gaan.’

[Gorgias] ‘Ja’.

(Sokrates) ‘Met als resultaat, dat hij een menigte mensen overal van kan overtuigen, niet door hen iets te leren, maar door hen om te praten.’

[Gorgias] ‘Zeker’.

[Sokrates] ‘De ondeskundige zal de mensen die er geen verstand van hebben beter kunnen overtuigen dan de deskundige [...] werkelijke kennis van zaken heeft de redenaar niet nodig, maar hij moet een listige manier van overreden vinden, om bij de mensen die er geen verstand van hebben de indruk te wekken meer te weten dan de deskundige.’

Uiteindelijk zal Sokrates de retorica als een techniek van ‘vleierij’ bestempelen.

Zelf heeft Gorgias (en er zijn van het zelf slechts fragmenten overgeleverd) het volgende geschreven:

---

⁴ Plato, *Gorgias* 456a-457b, 459a-d, 462c, 463a, in *Platoon Verzameld Werk*, deel 5: *Gorgias, Euthydemos*, (Amsterdam: De Driehoek, 1987) 53-54, 57-58, 62, 63.

‘Het woord is een machtig heerser. Met een heel klein en onzichtbaar lichaam verricht het de meest goddelijke daden: want het heeft de macht angst te stoppen, smart te stillen, blijdschap te wekken en medelijden te verdiepen. Dat dit zo is, zal ik aantonen.’⁵

Lukas voert de filosofen in Handelingen 17 niet op om hen als dommeriken af te schilderen, omdat zij nu eenmaal bij voorbaat kritisch op Paulus zijn.

Integendeel, de groep fungeert hier eerder als een toetsingscommissie van denkers die ideeën voor het forum van de wetenschap van die dagen brengt en kritisch beoordeelt. We zouden voor het Baptist House denken aan een soort van kenniskring die de onderzoekszin van de plaats en regio vertegenwoordigt. Hun vraag ‘wat beweert die praatjesmaker toch?’ roept het evangelie als het ware naar voren, en Paulus laat daarop zien dat hij als Jood en christen wél een geheel ander godsbeeld uitdraagt dan Athene en ook de sofisten huldigen.

Paulus begint te verkondigen en ik wil benadrukken dat deze verkondiging zo ongeveer de enige toespraak tot heidenen in de Schrift is. Ik wil er drie observaties uitlichten: (1) Lukas heeft in zijn weergave de accentzetting van Paulus zorgvuldig doorgegeven en die ligt bij de Joodse gedachte dat God ‘niet woont in door mensenhanden gemaakte tempels’ en zich ook ‘niet door mensenhanden bedienen laat’. Hij heeft immers zelf de hemel en de aarde gemaakt en de grenzen aan mensen en volken gesteld; (2) Toch zet Paulus God hiermee niet op afstand, want het is Gods bedoeling dat ze hem zouden zoeken en hem al tastend zouden kunnen vinden, aangezien hij ‘van niemand van ons ver weg is’. ‘In hem leven wij, bewegen wij en zijn wij’, zegt Paulus, en daarbij citeert hij zelfs Griekse auteurs; (3) juist dáár, op de Areopagus, de mythische gerichtsplaats, verklaart Paulus dat mensen zich moeten bekeren, omdat God een dag heeft bepaald, waarop Hij de aardbodem rechtvaardig zal oordelen ‘door een man, die Hij aangewezen heeft, waarvan Hij voor allen het bewijs geleverd heeft door Hem uit de doden op te wekken.’ Paulus noemt Jezus’ naam hier dus niet, maar verkondigt dat God ‘een man’ aanwees om te oordelen, een Rechter, en dat het bewijs daarvan is geleverd in de opstanding uit de dood.

Voor Lukas zijn deze drie elementen in Paulus’ verkondiging niet normatief, maar wel illustratief en richtinggevend. Enerzijds corrigeert hij het heidense godsbeeld, en anderzijds komt hij dichtbij hun levensgevoel, namelijk dat God niet veraf is. Sterker nog: God levert Zelf bewijs van ‘de man die Hij aanwijst om te oordelen’. Bewijsvoering is in Paulus’ denken en verkondigen niet onbelangrijk. Om niet in sofistieke of retorische spelletjes te vervallen, kun je geen losse beweringen doen, zonder je huiswerk goed te hebben gedaan.

Desalniettemin drijft het gros van de Atheense wijsgeren de spot met de gedachte van opstanding uit de dood (vers 32), omdat die doet denken aan de

---

⁵ Gorgias, ‘Helena’ 8-12, in *Gorgias: Het woord is een machtig heerser* [vert; Vincent Hunink] (Groningen: Historische Uitgeverij, 2010) 38-39.

Grieks-Romeinse gewoonte om sommige groten der aarde tot halfgod te verklaren (*heros* of ook de *theios anér*), zoals bijvoorbeeld keizer Augustus, andere grote krijgshelden of regionale heiligen. Opvallend is dat de eigen religieus-culturele context deze filosofen in de weg staat om Paulus goed te begrijpen. Hij was te kort in hun midden om zijn evangelie grondig door te spreken, uitgebreid hoor en wederhoor toe te passen, en uit te leggen dat deze ‘man’ de Jood Jezus is, de Zoon van God die met geen held te vergelijken is.

Nu naar onze tijd toe. Retorica en sofisme, ook onder christenen, maken gouden tijden door, omdat mensen nu gemakkelijk in een zelf-geconstrueerde retorische werkelijkheid kunnen toeven en hun eigen bubble of cocon als absoluut referentiekader kunnen nemen. Het begrip retorische werkelijkheid zegt het al: wat iemand kijkt, leest of hoort, het eigen gelijk wordt altijd bevestigd. Er zijn bijvoorbeeld vlotte babbelaars met allerlei pseudowetenschappelijke argumenten die als autoriteit worden aangevoerd, waarbij lastige vragen van buitenstaanders aan de hand van complottheorieën worden geframed. Kijk bijvoorbeeld naar het groeiende aantal aanhangers van het ‘plan-demie’ evangelie.

Grote geopolitieke vraagstukken en verschuivingen waar we voor staan, zoals virologische kwesties en ecologische kwesties, humanitaire kwesties en vredesvraagstukken, en er zijn er nog veel meer, vragen om wetenschappelijk onderzoek en feitenkennis, en vragen dan ook om een evangelie dat daaraan congruent loopt, lijkt me, dat zich wat zingevingsvragen en antwoorden betreft op feiten baseert. ‘Factchecking’ en ‘factfinding’, dat wil zeggen het ambiëren van hoogwaardige wetenschap voor de kerk, is broodnodig. Onderzoekszin, daar zetten we hoog op in, en wie dat niet belangrijk vindt, heeft op de kansel niets te zoeken. God is de God van de geschiedenis en niet van de vrome fantasie van mensen. Daarom heeft het inoefenen van academische zelfcontrole voor ons Seminarium hoge prioriteit. Controle, controle, en nog eens controle.

Toch wordt in onze tijd van retorische bubbles ook daaraan getornd, zoals het begrip ‘alternative facts’, uitgedacht door Kellyanne Conway (adviseur van president Trump) op 22 januari 2017, aangeeft. Waar christenen zich niet laten informeren door degelijk Schriftonderzoek en traditie-onderzoek duiken soms retorische beelden van Jezus op die letterlijk en figuurlijk zijn losgezongen van de feiten en door ‘alternative facts’ worden gladgestreken. Er zijn ook christenen die met ‘alternative facts’ in de hand menen dat overal waar botten van dinosauriërs in de grond worden gevonden deze erin zijn gelegd (en dus van tevoren al gefabriceerd zijn) door archeologen die erop uit zijn om mensen in de evolutietheorie te laten geloven, want deze dino’s hebben nooit bestaan, menen zij. Zo kun je ook de maanlandingen ontkennen, de Holocaust, of ook de tweede helft van de 21e eeuw, want de ‘perfect storm’ is begonnen, dus de eindtijdretoeriek is niet van de lucht in onze dagen. Als een viroloog zou beweren dat over dertig jaar de mensheid door een virus zal zijn uitgeroeid, is zijn of haar carrière voorbij als de feiten (de bewijsvoering) voor de bewering ontbreken.

Maar christenen lijken ermee weg te komen als zij zeggen dat de wereld binnen dertig jaar vergaat (en Jezus terugkomt), en ik begrijp wel waarom. Christenen zijn eraan gewend dat soms allesomvattende en alles-claimende uitspraken worden gedaan op grond van anderhalve tekst uit de Bijbel, en door de wetenschappelijke wereld worden die uitspraken sowieso niet serieus genomen. Bijzonder dat christenen wat dit betreft soms menen dat zij een gokje met het wereldeinde kunnen wagen, terwijl Einstein ooit al zei: ‘God dobbelt niet’. Ik denk ook dat bij dit soort ernstige beweringen een gokje wagen op zijn minst bizar is, zo niet absurd.

Paulus (en ook Lukas) laat op de Areopagus zien dat het evangelie, de verkondiging van Christus, niet gediend is met retorisch gesjoemel, ook niet met christelijke retoriek, want dat leidt vaak tot verkapte vrijzinnigheid. Voor ons geldt dat het evangelie, juist nu, voor het voetlicht van de wetenschap moet worden gebracht om de hoop die daarin vervat is uit te leggen: de hoop van vergeving en verzoening, de hoop van een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, de hoop van bekering en dingen grondig anders doen. En dan blijkt dat het mysterie van Jezus alleen maar groter wordt. Zoals op de Areopagus, zo ook nu nog altijd. Steeds blijkt dat Jezus niet helemaal in de duidingskaders van de Joodse en Romeinse-Griekse tradities past. Ook niet in de moderne Atlantische, zelfs niet in de onze, de westers-christelijke, de Baptistische en evangelische. Eduard Schweizer sprak over ‘Der Mann der alle Schemen sprengt’ (‘Jesus: the man who fits no formula’). C.F.D. Moule zei: ‘Jesus’ actions and words burst the bounds of all messianic expectations’; ‘he fits none of these formulas’; ‘None of these categories fits him’. Recent schreef John P. Meier in zijn bekende en grote onderzoek naar de historische Jezus: [He is] ‘not easily subsumed under one theological rubric or sociological model’. Ook de Jood Schalom Ben-Chorin bevestigde keer op keer dat Jezus niet zomaar in een hokje te plaatsen is. Net als Schweizer en anderen meende hij dat eenduidige identificatie onmogelijk is: ‘Jezus’ persoonlijkheid die ons in het getuigenis van het Nieuwe Testament tegemoet treedt is zo complex, dat een eenduidige definitie niet mogelijk is.’

In tijden van ingrijpende en ook beangstigende geopolitieke veranderingen moet het evangelie de uitdaging aangaan om Jezus zo te verkondigen dat mensen niet omgepraat worden, maar ervan doordrongen raken dat de feiten over Jezus hun leven en wereld raken. Tegelijk krijgt niemand vat op Jezus, kan niemand hem doorgronden, en is hij te groot voor al ons stoere retorische gepraat. Steeds zullen we terug moeten gaan naar de Schrift en ons verbazen. Steeds moeten we het evangelie weer opnieuw gaan lezen en bij het begin beginnen.